

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵՐ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐՈՒՆ

ԿՈՐԵՅԵԱԼ ԵՐԲԱՅԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆԸ

Գ.

Հետեւելով մեր ուսումնասիրած նիւթի ընթացքին՝ կարեւոր կը համարենք զիտեւալ՝ թէ մեր Աստուածաշունչի (Հին Կտակարան) մէջ իրենց օտարոտի ձայներովն հիւրընկալուած բարգաւաթիւ բառերուն հետ կա՛ն նաեւ նայեցեալով բարգաւաթուած բառեր, որոնցմէ երկուքը միայն յիշուեցան ցարգ, այսինքն՝ μεσσαβη տեղ կիրար և χετσειμ տեղ պատմութեամբ: Ասոնց վրայ կրնանք սակայն աւելցնել ուրիշներ ալ, ինչպէս են, ἀρεϊμը թարգմանուած սորթիւր (Մննդ. 1, 24), բաբելոնը՝ բուրյոյ (Երեմ. 1, 12), Եփրատը՝ առաքաւոյ (Նեէմ. 3, 31), Եփրատը՝ — իր զանազան ձևերովը — կաւաւաւաւ, կաւաւ, կոնիք (Գ. Թաք. 2, 3, և է գլխուն մէջ 9 անգամ. Եզեկ. 10, 11 և 11, 12 գլխուն մէջ 60 անգամէն աւելի), Եփրատը՝ պատմեցիկ (Գաւ. Թ. 27), Եփրատը՝ կաւաւաւ (Բ. Մնաց. 1, 19), և այլն: Բնականաբար այս մտաւաւոր երեւոյթին հանդէպ՝ մէկ կողմէ՝ հարց մը կը ծագի հետաքննի միտքերու մէջ՝ թէ ի՛նչպէս պէտք է մեկնել ուրեմն այս բացատրութիւնները, և միւս կողմէ՝ կասկած մը կ'աւելնայ՝ թէ գուցէ անիրաւած ըլլանք՝ մեր պատուական թարգմանիչներուն բուրյոյին զանազան կերպերէն իրարմէն զիտութիւնը: Կը ներուի անշուշտ որ ըսենք նախ՝ թէ օտար լեզուի մը քանի մը բառերը պատահաբար գիտցող մը չի կրնար գրականօրէն հմուտ եղած ըլլալ այդ լեզուին: Մնաց որ՝ մեր թարգմանիչները իրենց ընտրած յոյն բնագիրին հետեւած ըլլալով յայտնի երկրաշարժութեամբ, ինչպէս պիտի ցոյց տանք քիչ յետոյ, նոյնութեամբ փոխադրած կ'երևին ինչ որ գտած են անոր մէջ, ո՛չ իսկ զիմու՛մ ընելով ասորերէն բնագիրին՝ որ անձանօթ չէր իրենց: Մեր համոզումն այն է՝ թէ այս

բացատրութիւնները (ինչպէս նաեւ մեր Աստուածաշունչին Եփրատաւանիցէն տարբերող ինչ ինչ յաւելուածական մասերը) կրնան լուսարանուիլ, եթէ չփորձուինք հետաշալ սա՛ տեսակէտէն՝ թէ իրենց ձևաբանութեամբ « հարաբար, որոշ, ճշմարիտ » Օրինակէն չլեզուացան բնաւ մեր թարգմանիչները: Դժբախտաբար հնարաւորութիւն չունինք ճշդելու՝ թէ յունարէն Աստուածաշունչներու ո՞ր Codex-ն էր իրենց ունեցածը, և սակայն՝ անկարելի չէ գոնէ հաստատել թէ ամէն անգամ որ օտար բառերու յունարէն նշանակութեամբ հանդիպած են իրենց Օրինակին մէջ՝ իրենք ալ թարգմանած են զանոնք: Զոր օրինակ, վերը յիշուած Եփրատը թարգմանած են պատմեցիկ, օգտուելով յոյն χρονηςէն զոր Եփրատաւանիցը չունի: Կը համարձակինք ենթադրել՝ թէ միւս բառերուն համար ալ նման օժանդակութիւններ չեն պակասած իրենց՝ այս կամ այն կերպով (*). հակառակ պարագային՝ ի՛նչ պատճառ կար որ քիչ առաջ յիշուած Եփրատը, որուն նայեցեալ տեսանք ա՛յնքան անգամներով, իր աշխարհու տարազովը — « երաւ » — հանդիպէր մեզի այլուր (Բ. Մնաց. Գ. 4 (**)).

Պահ մը նկատի առնելով նաեւ բնագրական այն տարբերութիւնները՝ որ գոյութիւն ունին մեր Աստուածաշունչին և Եփրատաւանիցին միջեւ, և որոնք ընդհանրապէս կը կարծուին կամ Եփրատական և կամ Աստուածական բնագիրներէ ուղղակի մեր թարգմանիչներուն մասնաւոր նախընտրութեամբ մուտ գտած ըլլալ, պիտի կրնանք յայտարարել՝ թէ ձեր ենթադրութիւն մըն է այդ: Մեր թարգմանիչները իրենց բնագիրին կը պար-

(*) Այսինքն՝ իրենց բնագիր - Օրինակին լուսանցքի glosses-ներուն և կամ բնագրական մարմնին մէջ զիտուած յաւելուածներուն շնորհիւ:

(**) Ասորերէնէ վաղուց հայերէնի թարգմանուած Մատթեոսեան Գիւրգիսի մէջ ալ (հրապ. Գ. Թաւաթեան) նոյնը — եղամ — կ'երևի մեր զիմուց: Աւելորդ չըլլար մտադիր ընել ընթերցողը՝ թէ այս թարգմանութեան մէջ ալ զակնով, Բեփիւս, Եփրատի բարբարիկ բառերը, մասնաւոր կատարելութեամբ որ մեր Աստուածաշունչին մէջ կախարդի թարգմանուած առաջին բառին սխալագրուած մէկ ձևն է՝ անգամ մըն ալ հանդիսատես կ'ընեն զմեզ օտար բառերը նիւթականօրէն փոխադրելու այն դժբախտ սովորութեան, որուն նշանները տեսանք արդէն մեր թարգմանիչներուն մօտ:

(*) Այս կարգի բառերէն մէկ քանին անցողակի յիշեցինք արդէն մեր յօդուածի Բ մասին մէջ:

տին այդ ամէնը: Օրինակներ. Երեմիայի ԼԸ գլխուն 12 համարը՝ զոր Եօթանասնիցը չունի՝ կը գտնենք մեր Թարգմանութեան մէջ. — Եւ առ Աքիմեղի կրօնարարի ցեղակա. Դիր զինն կապերսոյ եւ զքուրդոյ ընդ անքովք ձեռաց քոց ի սերքոյ պարանայդ: Այս տողերը սակայն՝ ո՛չ երբայապանէն եկած են մեզի եւ ոչ ասորականէն, այլ յունական Codexէ մը (S^h u H. R. Swete, The Old Testament in Greek, III, էջ 332 ծանոթ. 12): Ըստ այսմ՝ Դ Թաղ. 25 համարին «եւ զայն յանօթ ասեալ էր» խօսքը թէն չի համապատասխաներ Եօթանասնիցի «եւ այն ծածկեցաւ (ի խորս)օրն, եւ համաձայն է երբայականին ու ասորականին, սակայն եւ այնպէս այս վերջիններէն անկախ՝ յունականէն միայն կրնայ նոյնը անցած ըլլալ մեր Աստուածաշունչին, որչափ ալ ազդու էր անձանօթ մնայ մեզի: Զեն պակսիր ուրիշ հետաքրքրական նշաններ ալ, որոնց թիւը պիտի չուզինք բազմապատկել ընթերցողին ծանծրոյթ չպատճառելու համար. այսու ամենայնիւ՝ կ'արժէ յիշել մէկ երկու կարեւոր կէտեր, եւ ասոնք են. Ծննդոց գրքին մէջ (ԻԲ 13) կը կարդանք՝ թէ Իսահակի տեղ գոհուելու համար «եղջիւրներէն կախուած» խոյ մը երեցաւ մայրաքաղաքի մը մէջ: Հասկընալի է անշուշտ՝ որ հրաշքին չենք ակնարկեր, այլ կախալ բառին՝ որ մեզի ծանօթ բոլոր բնագիրներուն մէջ (Երբ. Ասոր. Եօթանասնից) գոյութիւն չունի այսօր, փութեական հնութեան զրոյմը իր վրայ կրելով հանգերձ: Արդ՝ Rubens Duval իր Ասորական Մասնագրութիւն գործին մէջ (էջ 33-34) խօսելով այդ բառին վրայ՝ կը գրէ. «Պէշիթոյի հնութեան մասին կը թուի վիպագրութիւն մը առ մեզի Սարգիստուց Մելիտոն եպար՝ որ Ծննդոց սոյն համարին վրայ գրած իր պարագմունքին մէջ ըսած պիտի ըլլայ՝ թէ Եօթանասնիցի κατὰ μένους [τὸν καράταν] = կախալ [զեղջիւրայն] ի տեղ՝ Ասորին եւ Երեսցիցին ունին κατὰ μένους (կախալ): Այժմեան Ասորի եւ Երեսցիցի Բնագիրները սակայն՝ չեն տարբերիր բնաւ Եօթանասնիցէն՝ որ «կախալ» կ'ըսէ եւ ո՛չ «կախալ», ինչպէս ծանօթագրած պիտի ըլլայ Մելիտոն: Ասիկէ կորակացուցին ոմանք՝ թէ Մելիտոն Ասորին եւ Երեսցիցին ըսելով՝ ո՛չ թէ Երեսցական Բնագիրը եւ Պէշիթոն կ'իմա-

նար, այլ հրեայի մը կամ ասորիի մը ձեռքով կատարուած յոյն Թարգմանութիւններու կ'ակնարկէր»: R. Duval խնդրին կեղակարծ հանդամանքը նկատելով անստոյգ կը համարի երբայագէտներու զանազան վարկածները այդ մասին. բայց մեզի կը մնայ անդրադառնալ մեր կախալին, որ՝ համաձայն չըլլալով ծանօթ բնագիրներուն՝ իրաւունք կուտայ մեզի խորհելու՝ թէ անկասկած մեր Թարգմանութեան մէջ ան պէտք է մուտ գտած ըլլայ յունական այն Բնագիրին շնորհիւ, որուն հետեւած են մեր Թարգմանիչները, եւ որ, պէտք է վրայ բերել, ինքզինքը գեւ չէ յայտնած զիտական աշխարհին: Յիշենք ուրիշ օրինակ մըն ալ, անգամ մը եւս հաստատելու համար՝ թէ մեր Թարգմանիչները Երեսցական կամ Ասորի բնագիրներէ կախուած չեն ունեցած երբեք իրենց ձեռնարկին մէջ, այլ իրենց «ստոյգ» օրինակէն սխալ առաջնորդուած են, ո՛չ աջ նայելով եւ ոչ ձախ: Բանանք Զաքարիայի ԺԲ գլ. 10 համարը եւ կարդանք. «Հայեցին առ իս, փոխանակ կախալոյն» = (καὶ ἐπέβλεποντο πρὸς με, ὅντι ὦν κατὰρχήσαντο). ուր Երեսցիցի եւ Ասորի Բնագիրներն ունին «Հայեցին ի նա՝ յոր խոցեցինն»: Յայտնի է որ այս վերջինին համաձայն է Յովհաննու Աւետարանին մէջ (ԺԹ 37) վիպագրութեան կոչուած մեծօրական դուշակութիւնը: Պատահ ժամը չէ՛ր արդեօք որ մեր Թարգմանիչները Աւետարանով ալ նուիրապարծուած մարդարեւական այդ պատգամը գտնէ այս անգամ փոխ առնէին Ասորականէն, ու «փոխանակ կախալոյն» ի տեղ գնէին «... յոր խոցեցինն»: Զենք ուզեր զգուշանալ կրկին հարցնել՝ թէ ո՞վ չի տեսներ որ մեր Թարգմանիչները՝ անյիշելի հեղինակութիւն մը նկատելով իրենց «հաստատուն» Օրինակը՝ անդրադուլի պահած են իրենց հաւատարմութեան ոգին «գիր»ին հանդէպ, իրենց բովանդակ աշխատութեան մէջ(*):

(*) Պայտլ Հաուզեան գրաբար հրատարակութեան մէջ՝ Զաքարիայի սոյն համարը երբայականին համաձայն զրուած է եւ ոչ հայեցին, առանց ո՛ր եւ է գիտողութեան Գիտենք սակայն՝ թէ մեր յետադոյն ձեռագիրներէն ոմանք այդ փոփոխութիւնը ներմուծած են՝ խառնակ ընդմիջարկումներով (Տես Զահրապեան Աստուածաշունչ, հոր. Գ. էջ 508, 10 համարի ծանօթութեան մէջ): — Հոս փակագիծ մը բանալով՝ գի-

Անցողակի խոսինք այժմ այն բառերու մասին՝ որոնք հայերէն ըլլալով՝ սեմական են իրենց ծագումին մէջ, և որոնք առիթ տուած են Տ. Միքէլեանի սա կեղակարծ են թաղարութիւնն ընկու՝ թէ «այն բառերը՝ որոնք նոյն են հայերէն և երբայեկեան լեզուներու մէջ՝ հայր չի թարգմանուիր դանոնք» (Տես մեր յօդուածի Ա մասը), և առիթ կ'ուզէ հետեւնել որ մեր թարգմանիչները երբայեկան բնապիւրէն լիութիւն օգտուած էին... Իրողութիւնն այնքան պարզ է սակայն՝ որ այդ երբայեկերէն բառերը ասորերէն ալ են միանգամայն (*), — մեր թարգմանիչները ինքնարիւրաբար պիտի կիրարկէին զանոնք իրենց նշանակութեան և խմատին համայն, և յոյն բնագիրը հայացնելու առին՝ քրիստոսը շուշան, ծեսմէսը

տեղ կուտանք նաեւ որ աւանդական պատմութեան մը շնորհիւ մեր մէջ ընդհանրացած այն կարծիքը՝ թէ մեր նախնիք առաջին անգամ Աստուածաշունչը թարգմանած ըլլան ամբողջովին Պէշիթոյի վրայէն և յետոյ իրենց ձեռք բերած Յունարէն Բնագիրին համաձայն զայն սրբադրած՝ լուրջ քննութեան մը չի՛ դիմանար։ Սա ստոյգ է գոնէ որ Դիւրի գիւտէն առաջ Ասորերէնէ թարգմանութիւնները ԲԵՐԱՆԱՅԻ եղած են միշտ, իսկ Դիւրի գիւտէն անմիջապէս ետքը յունականէն կատարուած են Ա. Դիւրի ԳՐԱԽՈՐ թարգմանութիւնները, նախապատուութիւն տրուելով ի հարկէ անոր այս կամ այն մասերուն՝ որոնք եկեղեցական պաշտամունքի կամ ընթերցումներու սահմանուած էին, ինչպէս են, Սաղմուտանի՝ յաւելուածական Օրհնութիւններովը, Աւետարան, մարգարէական և առաքելական հաստատմէր (pé-ricopes), և այլն։ Գալով Աստուածաշունչի ամբողջական թարգմանութեան՝ 435 թուականէն վերջ զլիսաւորուած կը նկատենք զայն իսկ թէ՛ յունարան գրոյրի մը կողմէ ետուած թարգմանութեան մը՝ բնա՛ւ հիմնաւոր չիւրիւր մեղի այդ վարկածը։

(*) Մտադիր կ'ընենք ընթերցողը՝ թէ մեր մէջ հայացած սեմական բառերն ընդհանրապէս ասորերէնէ փոխ առնուած կը նկատեն եւրոպի լեզուաբանները, բայց երբայեկերէնէ մուտ գտած ինչ ինչ բառերու գոյութիւնն ալ չենք կարծեր որ ուրացուի։ Այդ կարգի բառերէն են թաղան (և նուազականը՝ տաղանակ), ծամ (մաղ), օր, կեպաւ, և այլն, որոնք չիւրիւր ասորի լեզուին մէջ։ Այս մասին պիտի գրենք ուրիշ առթիւ։

ծրար, և ἐνδεδεμένη ἐν δεσμοῖς ծրարեալ ի փրարի պիտի թարգմանէին, առանց իսկ անգրադաւանալու թիւիս՝ թէ տեղւոյն վրայ իրենց գործածած բառերը կրնային հանգիսիլ երբայեկի կամ ասորի նոյնաձայն և նայնիմաստ բառերուն(*): Աւելի որոշ յայտնելու համար մեր միտքը՝ առնենք Յարի (ԻԶ 8) ծրարեմ բայը, որուն կը համապատասխանէ արդարեւ երբայեկան բնագիրի ծարար (ܐܪܪܐܪ) բառը։ Սակայն — եթէ երբայեկանէն օգտուելու նշան մը նկատուի այդ — հարկ կ'ըլլայ հետազօտել թէ ինչո՞ւ ուրեմն միեւնոյն գիրքին մէջ երկիցս գործածուած երբայեկի նոյն բառը (ԺԸ 7 և Ժ 22) հետք մը անգամ չէ թողած հայ թարգմանութեան մէջ, և ԺԴ զԼ. 17 համարին մէջ ալ «քսակ» թարգմանուած է ան։ Կըրնանք հարցնել նաեւ՝ թէ Խնչոյց ԽԲ 27 համարին մէջ, ուր ո՛չ երբայեկին և ո՛չ ալ Ասորին ծրար բառը չուրիւր, հայ թարգմանիչը ուսկի՞ց է դուր «գորար արծաթոյն»։ Այս բոլոր հարցերուն պատասխանները կրնան արուիլ յոյն բնագիրին շնորհիւ, ինչ որ կրկնել կուտայ մեզի անվերապահօրէն՝ թէ մեր թարգմանիչներէն կտակուած Հին ու Նոր Կտակարանները զոր ունինք այսօր՝ յունականին միայն կը պարտին իրենց բովանդակ զոյութիւնն ու զոյնը, և թէ՛ «կնքեալ գիրք» մը եղած է մերայնոց համար երբայեկերէն Աստուածաշունչը։

Ե. Ե. Դ.

Վ. Ե. Զ.

(*) Այս նկատմամբ կրնայ իրրեւ համեմատութեան եղբ ծառայիլ, զոր օր. Ղևտականի (ԻԲ 22) «ἐκ[κ]լ[η]σια» բառը՝ որ թէև սեմական ծագում ունի, բայց որպէս ընտանի բառ հայր կը գործածէ զայն Յոյնին λαχ[η]να ἐχοντα ն թարգմանելու համար, մինչդեռ երբ. և Ասոր. Բնագիրները ճոյն համարին մէջ չուրիւր իրենց երախնը կամ երանը (ܐܪܪܐܪ)։

